

Rozvojové země a trh trochu jinak

Amartya Sen: Development As Freedom. Oxford 1999, 366 stran, ISBN 0-19-829758-0.

Profesor Amartya Sen je držitelem Nobelovy ceny za ekonomii z roku 1998. Jeho kniha *Development As Freedom* napovídá proč asi. Problematika zaostávání rozvojových zemí v ekonomické oblasti se v poslední době stala předmětem mnoha studií, které většinou docházejí k závěru, že hlavním viníkem jsou buď nadnárodní organizace typu Mezinárodního měnového fondu, anebo naopak především politická situace a nedostatečné vůdcovské schopnosti uvnitř jednotlivých zemí.

Většina pohledů na problematiku „globalizace chudoby“¹ či zpochybňované demokratizace² je omezena jednou perspektivou – ekonomickou, sociologickou, politologickou či ekologickou. Amartya Sen se však ve své knize pokusil nahlédnout na ekonomický problém očima, které nejsou takto úzce omezeny. A za použití klasiků kapitalistické politiké ekonomie, jako je Adam Smith či F. A. Hayek, dospěl k závěrům, které daleko přesahují omezený obzor ekonomistního chápání problému rozvoje v zemích tzv. třetího světa.

V knize *Development As Freedom*, rozdělené do dvanácti kapitol, autor rozpracovává ideu, že rozvoj není primárně závislý na ekonomických ukazatelích, ale především na kategoriích, které A. Sen definuje jako „instrumentální svobody“.³ Rozeznává jich pět: politické svobody, ekonomické možnosti, sociální příležitosti, záruky otevřenosti a ochranu. Tento koncept připomíná knihu Francise Fukuyamy Trust, jejíž autor také poukazyval na přímý vliv neekonomických faktorů, jako je sociální složení společnosti a role rodiny, na hospodářskou orientaci státu a na případné změny.⁴

Těchto pět svobod rozebírá Amartya Sen ve své knize s ohledem např. na problematiku spravedlnosti a utilitarismu (třetí kapitola). Popisuje zde možnosti a schopnosti jednotlivce při využití svých příjmů (vysoký příjem automaticky neznamená jeho nejefektivnější využití a relativní zvýšení sociálních možností – čtvrtá kapitola). V páté kapitole autor zase poměřuje svou teorii s problematikou tržního prostředí, s rolí státu (zde je zdůrazněna potřeba individuální svobody hledat si práci). V šesté kapitole podtrhuje nezastupitelnou roli liberální demokracie. Podle jeho názoru není otázkou, zda demokracie, nebo ekonomický rozvoj,⁵ protože demokracie poskytuje ekonomickému rozvoji nezbytný instrumentář pro obyvatele a zároveň konstruuje celý koncept potřeb, které může občan prostřednictvím systému vyjádřit.

Seďmá kapitola recenzované knihy se snaží vysvětlit problematiku krizí v zemích tzv. třetího světa, především hladomorů, jejichž příčiny je třeba podle Senova názoru analyzovat případ od případu, protože přesně odrážejí stav příslušné ekonomiky (viz např. kontrast jednoho z etiopských regionů, kde v osmdesátých letech vypukl hladomor, a hlavního města, kde byl všeho dostatek).⁶ V osmé kapitole se Amartya Sen věnuje stále naléhavějšímu problému postavení žen v rozvíjejících se státech a podtrhuje důležitost vzdělání (nejen žen) pro jakýkoli další vývoj příslušné společnosti. V deváté kapitole pak autor analyzuje problematiku dostatku jídla ve vztahu k rostoucí populaci Země, a to vzhledem k tomu, že počet obyvatel roste nerovnoměrně. V této souvislosti se dostává i k různým přístupům kontroly porodnosti.

Desátá kapitola recenzované publikace pojednává o otázce rozvoje z hlediska kultury a lidských práv. Profesor Sen je v tomto případě kritický nejen k poněkud arogantnímu postoji euroatlantického prostoru a k jeho nároku na univerzálnost pojetí lidských práv. Zároveň zpochybňuje také koncept tzv. asijských hodnot, prosazovaný nejvíce zeměmi

jihovýchodní Asie (především Malajsii a Singapurem). Podtrhuje užitečnost a důležitost globální výměny informací a vzájemných kulturních vlivů.

Jedenáctá a dvanáctá kapitola recenzované knihy shrnují autorovy úvahy s důrazem na sociální dopady politických rozhodnutí, kterých by si politici měli být vědomi, ale nejsou. Amartya Sen si přitom klade otázku, zda vůbec lidé dokáží definovat své osobní zájmy v sociálním kontextu. A odpovídá si na ni tak, že kapitalismus je možné budovat jen v systému pevných hodnot a norem, které však mají různý dopad v různých světových regionech (což je jedno z největších rizik globalizace). Dopady neočekávaných událostí v takovém systému je přitom nutné řešit v širším kontextu, kde Amartya Sen právě vidí nezastupitelnou roli státu. Moderní doba totiž přinesla ve zvýšené míře otázku odpovědnosti za veřejné statky, které plně nepodléhají tržnímu prostředí. V boji s chudobou, která je největší překážkou rozvoje, je proto klíčová role hodnot přijatelných nejen individuálně, ale i celospolečensky – v tomto případě je nezastupitelná aktivní účast občanů na správně veřejných záležitostech.⁷

V poslední kapitole autor recenzované knihy dochází k závěru, že základem jakéhokoli pokroku a rozvoje je především kombinace individuální odpovědnosti a svobod, které zaručuje a poskytuje společnost – stát. Ten se proto nemůže zbavit svého podílu na tvorbě sociálního prostředí, v němž se vytvářejí individuální schopnosti a možnosti. Svoboda je pro Sena především svobodou volby, svobodou příležitosti.⁸ Obrovskou roli v tomto případě hraje vzdělání. Posuzovat proto rozvíjející se společnosti jen z hlediska příjmů je chyba, ale je třeba takový pohled kombinovat s hlediskem posouzení svobod v dané společnosti (státě).

I když vyčerpávající výklad své teorie podporuje profesor Sen řadou tabulek a grafů, jako nedostatek jeho práce by bylo možné vytknout přílišnou obecnost celého výkladu a málo empirického materiálu. Pokud už nějaký příklad použije, opakuje ho v knize několikrát, což poněkud snižuje věrohodnost nabízených tezí. Možná, kdyby jako třináctou kapitolu zařadil konkrétní aplikaci na konkrétní stát, byla by kniha *Development As Freedom* zajímavější a přitažlivější. I tak ale reprezentuje alternativní pohled na otázku rozvoje a chudoby vůči v současnosti převládajícímu mínění čistě ekonomickému.

Martin Ehl

¹ Viz např. Chossudovsky, M.: *The Globalisation of Poverty – Impacts of IMF and World Bank Reforms*. Third World Network, Penang, Malaysia 1997.

² Viz např. diskuze v knize Fawcett, L., Sayigh, Y.: *The Third World beyond the Cold War – Continuity and Change*, Oxford University Press 1999.

³ Viz Sen, A.: *Development As Freedom*. Oxford 1999, s. 10.

⁴ Viz Fukuyama, F.: *Trust, The Social Virtues & The Creation of Prosperity*. The Free Press, New York 1995.

⁵ Viz Sen, A.: cit. dílo, s. 147.

⁶ Viz tamtéž, s. 174.

⁷ Viz tamtéž, s. 280–281.

⁸ Viz tamtéž, s. 290–291.